

երկապատիկ սկզբունքի վրայ, որովհետև ազատ (համբարու-
թեան չպատկանող) արհեստավորին էլ ասպարէզ էր տալիս:
Ամեն տեղ միևնույն հետեանքը լայտնուեցաւ: Ամենուրէք
գնաց և գնում է համբարութիւնը դէպի կորուստ (լուծումն):
Սրա պատճառը պէտք չէ որոնել կառավարութեան այս ու
այն ձեռնարկութեան մէջ, այլ արհեստի ներքին կեանքի
մէջ: Այսինքն մենք գտնում ենք, որ այս ու այն համբա-
րութիւնը գեռ ամուր է մնում, կամ թուլացել է, նայելով
թէ արգեսք ինքը արհեստը ընկել է, թէ ծաղկում է տա-
կաւին: Որինակ՝ մանողների, ոստանակների և ներկարարների
համբարութիւնները բոլորովին լուծուել են, որովհետև այդ
արհեստները կորցրել են իրանց նշանակութիւնը ներմու-
ծուող ապրանքների ազդեցութեան տակ: Արհեստների ընկ-
նելն է պատճառը, որ առհասարակ ներկայումս գեռ գոյու-
թիւն ունեցող համբարութիւններն էլ դարձել են ազատ
միաբանութիւններ, որոնք չունին նախկին ամուրթիւնը և
նշանակութիւնը, իսկ մի շարք քաղաքներում համբարու-
թեան հետքերն էլ չեն մնացել:

ՆՐՐՈՐԴ ԳԼՈՒԴՍ.

Գ Ո Ւ Մ Ա Ր Ա Տ Ե Ր Ը.

Մեծածաւալ արդիւնագործութիւնը՝ Հայաստանում և
Անդրկովկասում ներկայացնում է մեզ շատ քիչ օրինակներ
(մեր խօսքը վերաբերում է միայն ասիական ձևերին): Ար-
հեստագործութեան այդ ձևը կարող է տեղի ունենալ այն
երկրում, ուր փոքր ի շատէ կազմակերպուած Ժողովրդական
տնտեսութիւն կալ, ինչ որ երբէք գոյութիւն չէ ունեցել
մեր լիշաժ երկրում: Այստեղ գտնում ենք, որ իւրաքանչիւր
գիւղ և իւրաքանչիւր քաղաք իւր համար է ապրում և աշ-
խատում, միայն աննշան լարաբերութիւններ ունի ուրիշ
գիւղերի և քաղաքների հետ:

Գոյութիւն ունեցող մի քանի օրինակները ցոյց են տալիս, որ սրանք գլխաւորապէս այն արհեստագործութիւններն են, որոնք պահանջում են թանգ և հեշտ տեղափոխուող նիւթեր, որոնցից պատրաստում են այնպիսի պիտուիքներ, որոնք ամենուրէք հարկաւոր են, բայց ոչ ամեն տեղ գոյացող: Այդ հազուադէպ օրինակներն էլ չեն կարողացել զարգանալ մինչև գործարանի աստիճանը, այլ մնացել են «գործաբաժանութեան» (յետոյ պիտի բացատրենք) աստիճանի վրայ: Միայն մետաքսագործութիւնն է կարողացել գործարանական բարձրութեան հասնել: Միքանի օրինակներով կը բացատրենք մեր միտքը:

Քաղաքներում (օրինակ Երևանում) կան մի տեսակ դերձակ-վարպետներ, որոնք իրանք արհեստանոց չունին: Նրանք առնում են զանազան կտորներ, որոնցից իրանց բնակարանում տեսակ-տեսակ հագուստներ են ձևում: Ապա քաղաքում են այդ զործերը կար անող կանանց՝ կարելու (ահա թէ ինչու ենք այդ ձևը «գործաբաժանութիւն» անուանում): Կարած հագուստները հաւաքում են ի մի և ճանապարհուում գիւղերը՝ ծախելու համար: Հագուստներ ծախում են ոչ միայն փողով, այլ և փոխում են տեղական գործուածքներով, որոնցից յետոյ կրկին հագուստներ են պատրաստել տալիս: Այստեղ տեսնում ենք, որ դերձակը այլ ևս զուտ արհեստաւոր չէ, այլ մի տեսակ վաճառական է, գումարատէր է, որ կարողանում է արհեստաւորներ բանացնել և կտրել արհեստաւորի յարաբերութիւնը սպառողի հետ, որը գումարատիրոջ շատ ձեռնտու է:

Սոյնանման մի օրինակ գտնում ենք Տիգրանակերտ քաղաքում: Այնտեղ կան մանրիկ խանութպաններ, որոնք տեղական ոտնամաններ են ծախում: Նրանք քանակօրէն պատուիրում են տեղական վարպետներին զանազան ոտնամաններ, որը յետոյ ծախում են իրանց խանութներում մանր մանր: Հաւանականօրէն այդ երևոյթի պատճառը երկրի մէջ գումարի պակասութիւնն է (40—50 տոկոս է վճարւում):

Այդ հանգամանքից օգտուելով, գումարատէրը դարձնում է արհեստաւորին իւր բանուորը:

Նոյն երևույթը նկատոււմ է Երզրումում՝ պղնձագործութեան մէջ: Գումարատէրը գնում է պղինձը և որոշ վարձ տալով, պատուիրում է պղնձագործներին՝ շինել իւր համար պղնձեղէններ: Ասլա վերցնում է պատրաստ ապրանքը և իւր ուզածի պէս առեւտուր է անում նրանցով:

Աւելի բարդ և հետաքրքիր կազմակերպութիւն ունի պղնձագործութիւնը Անդրկովկասում, Գէօգչայի Լահիճ գիւղում *):

Այդ մեծ գիւղի ազգաբնակութեան նշանաւոր մասը պղնձագործներ են: Սրանց կարծիքով իրանց նախահայրերը եկած են այստեղ Պարսկաստանից, որտեղ մինչև օրս գոյութիւն ունի նրանց Լահիճստան կոչուած հայրենիքը: Բայց անյայտ է մնում, թէ արդեօք նրանք պղնձագործութիւնն էլ իրանց հետ բերել են, թէ չէ՝ լեռոյ են սովորել: Լահիճը ինքը պղինձ չունի (ուշագրութեան արժանի է այդ). այլ ստանում է երկրի ուրիշ կողմերից (Լալաբից—Բորչալուի գաւառում, Գետաբէկից—Գանձակի գաւառում և այլն): Իսկ ինքը գիւղը ունի. 1) մեծ անտառներ, որոնք տալիս են նրան պղնձագործութեան համար անհրաժեշտ ածուխը, 2) վարժուած վարպետներ: Ազգաբնակութեան երրորդ մասը հասկանում է պղնձագործութիւնը. բայց ոչ ոք նրանցից բաւականաչափ գումարատէր չէ, որ կարողանայ այնպէս թանգագին նիւթը մեծ քանակութեամբ գնել, որոշ քանակութեամբ պղնձեղէններ պատրաստել տալ և ապրանքը իւր ձեռքով տարածել երկրի զանազան կողմերում: Եւ ահա լաւ ասպարէզ է բացւում գումարատիրոջ համար: Նա առնում և բերում է պղինձը Լահիճ, բաժանում է տեղական պղնձագործներին, որոնք շինում են պահանջուած կարասիքը և որոշ վարձ ստանում: Վարձը որոշոււմ է կշիռին և մասամբ ամանների տեսակին նայելով:

*) Քաղում ենք տեղեկութիւնները Աբէլիանց. Исследо-
ние экон. быта гос. Крестьянъ въ Геокч. и Шем. уѣзд. Ер. 179.

Կարճ կերպով կը ծանօթացնենք արհեստի հետ.

Արհեստանոցը գտնուում է շուկայում, մի որևէ ընդարձակ խանութում: Իւրաքանչիւր արհեստանոց ունի մօտ 300 ըուբլու գործիքներ: Բացի սալից և սղոցներից, բոլոր մնացեալ գործիքները պատրաստուած են տեղական դարբինների ձեռքով: Ածուխն էլ առնում են համագիւղացի ածխագործներից:

Պղինձը հալում են կրակարանում և նրանից թիթեղներ ածում: Այգ գործին մասնակցում են բացի վարպետից նոյնպէս միքանի բանուորներ: Այգ թիթեղները ճեղքում են՝ ցանկալի ձև տալու համար: Այգ աշխատութիւնը գործի մէջ ամենադժուարներից մէկն է: Զբաղւում է վարպետը 13 բանուորներով: Մէկը վառարանի մօտ է ծառայում. նա մօտ է բերում ձևը և տանում է նրան: Երկրորդը ծառայում է փուքսին, երրորդը կտրատում է, չորրորդը կռնահարում է, և 9 բանուորներ մուրճ են գործածում: Մշակների մի ալգալի խումբը կարող է օրէկան 10 փութ պղնձաթիթեղ պատրաստել. մի քանակութիւն, որից մէկ վարպետ երկու աշակերտներով միայն մի ամսուայ ընթացքում կարող է ամաններ պատրաստել:

Աւելի բարդ զարգացումն ունի մանուսագործութիւնը Տաճկական Հայաստանում: Մանուսան բաւարարական նուրբ գործուած է բամբակից: Մանուսագործութիւնը տարածուած է Տաճկա-Հայաստանի շատ քաղաքներում և ավենուրէք գտնւում է հայերի ձեռքում: Մանօթանանք նրա տնտեսութեան հետ:

Տեղական վաճառականները ստանալով թելը Անգլիայից (Մանչեստերից), ծախում են մանուսագործներին 10 տոկոս աշխատանքով: Մանուսագործը ունի իւր մօտ մի օգնական-վարպետ: Սա թրջում է թելը խաշիլի մէջ (նուրբ ցորենի ալիւրից պատրաստած խմոր) որպէս զի ամրանայ. ապա տալիս են թելը մանող կանանց, որոնք փոխադրում են թելը ճախարակի միջոցով մասուրայի վրայ: Մասուրան մէջը դատարկ փայտիկ է մատիտի մեծութեամբ: Այս խեղճ կա-

նալք գործում են ամբողջ տարին արևածագից սկսեալ մինչև ուշ գիշերը իրանց ճախարակների առաջ: Յետոյ թելը լսնձնւում է թափիչին և վերջապէս բաժանւում է ջուհի հակներին, որոնք սեփական արհեստանոցներում մանուսան գործում են: Վերջապէս պատրաստ մանուսան լետ է գալիս մանուսագործի (գումարատիրոջ) մօտ, որը քանակօրէն ծախում է վաճառականներին:

Սրա նման կազմակերպութիւն ունի և մետաքսագործութիւնը, որը սակայն զարգացել է մինչև գործարանի աստիճան: Մետաքսագործը գնում է հում մետաքսաթելը, ճեմափ է տալիս իւր բնակարանում, ջովում է տեսակները որակութեան համեմատ: Ապա տալիս է թելը մանող կանանց, որոնք վարձատրութիւն ստանալով, աշխատում են իրանց բնակարաններում: Յետոյ վերագարձնում են թելը մետաքսագործի տունը, որտեղից ուղարկում են եփելու, ներկելու և ալլն: Վերջապէս մշակուած, պատրաստուած թելը բաժանում է մետաքսագործը իւր գործարանում՝ աշխատող վարպետներին, ուր նրա պատուէրի համեմատ և մասամբ նրա հսկողութեան տակ, զտնազան մետաքսեղէններ են գործում: Զուլհակները վարձատրւում են իրանց կատարած գործի քանակութեան և թեսակի համեմատ: Վարպետների օգնականները և աշակերտները ստանում են գործարանատիրոջից շաբաթավարձ կամ ամսավարձ: Պատրաստ ապրանքը վաճառում է գործարանատէրը ուղղակի սպահողներին կամ շրջիկ մանրավաճառներին: